

till the end one may see as a consistent endeavour of the author to picture his own view of the time, which would reflect his conceptual and ideological understanding of what was happening, and his own view of the figures, who surrounded him.

As a result of the efforts put into learning this work we may state that Les' Taniuk's "Life Line" gives much room for the researchers of the memoirs, like interpretation of the reception of the writers and artist in the period of the late 60's-80's.

REFERENCES

1. Zatonskii D.V. Stseplenie zhanrov (mesto avtobiografii, memuarov, dnevnika v stanovlenii i zhyzni sovremennogo romana) (rus) [The compilation if the genres (a place of autobiography, memoirs, diary in the incipience and life of the contemporary novel)] / D.V. Zatonskii // Genre Peculiarities of the Western Prose – Kyiv, 1989. – pp. 4–85.
2. Halych O.A. U vymirakh non fiction: schodennyky ukrainskykh pysmennykiv XX stolittia: Monohrafiia (ukr). [In the non Ficion Dimensions: the Diaries of the Ukrainian Writers of the XX Century: Monograph. / O.A. Halych. – Luhansk, Znannia.
3. Kotsiubynska M.Kh. Istoriia, orkestrovana na liudski holosy. Ekzystentsiine znachennia khudozhnoi dokumentalistyky dlia suchasnoi literatury. (ukr) [History Orchestrated by Human Voices. Existential Meaning of the Artistic Documentaries for the Contemporary Literature] / M.H. Kotsiubynska – Kyiv, Publishing House "Kyivo-Mohylianska Akademia.
4. Taniuk L.S. Liniia Zhyttia: (Z schodennykiv): U 2 t. (ukr) [Life Line (taken from the diaries): in 2 vol.], Vol.1. : 1964–1970 – Kharkiv, Folio.

ЛІТЕРАТУРА

1. Затонський Д.В. Сцепление жанров (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа) / Д.В. Затонский // Жанровое своеобразие прозы Запада. – К., 1989. – С. 4–85.
2. Галич О.А. У вимірах non fiction : Щоденники українських письменників ХХ століття : Монографія / О.А. Галич. – Луганськ : Знання, 2008. – 200 с.
3. Коцюбинська М.Х. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної літератури / М.Х. Коцюбинська. – К. : Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 70 с.
4. Танюк Л. С. Лінія життя : (З щоденників) : у 2 т. / Л.С. Танюк. – Т. 1. : 1964–1970 – Х. : Фоліо, 2004. – 557 с.

УДК 821.161.2 – 94 (045)

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА У ТВОРЧОСТІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

Стеф'юк І.І., аспірант

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна*

ivanka.stefuk@ukr.net

У статті аналізується вплив Першої світової війни на особистість. Художня література кінця ХІХ–початку ХХ століття є, по суті, документом доби, оскільки фіксує тогочасні суспільно-політичні реалії та їх відображення у свідомості індивіда. Творчість українського письменника Марка Черемшини дуже добре висвітлює війну як суспільного руйнатора.

Ключові слова: Перша світова війна, література, Галичина.

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА В ТВОРЧЕСТВЕ МАРКО ЧЕРЕМШИНЫ

Стефьюк И.И., аспирант

*Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, Украина*

В статье анализируется влияние Первой мировой войны на личность. Художественная литература конца XIX–начала XX века является, по сути, документом эпохи, поскольку фиксирует тогдашние общественно-политические реалии и их отражение в сознании индивида. Творчество украинского писателя Марко Черемшины очень хорошо освещает войну как общественного разрушителя.

Ключевые слова: Первая мировая война, литература, Галичина.

THE FIRST WORLD WAR IN CREATIVITY BY MARKO CHEREMSHYNA

Stefjuk I.I.

*Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych,
Kotsiubynskyi str., 2, Chernivtsi, Ukraine*

The war brought in its wake a crisis of authority of gargantuan proportions: political, economic, social, and, most strikingly, artistic. In the postwar years every book was a war book whether it dealt with the war or not. The war cast its pall over everything. The old comforting connections – the pleasing harmonies, rhymes, and colours – were gone. «It's nice outside, – wrote the French ex-serviceman and journalist Emmanuel Berl, – let's go to the cemetery. For those myriad grieving families who had suffered personal loss in the war, tradition provided some comfort – whichever side you were on. The millions of deaths had not been in vain. The extensive commemorative literature – regimental histories, reverent memoirs, and volumes of diplomatic documents – elicited short notices in the press and a quiet respect, but none of it stirred much debate. Whether soldiers or civilians, the war had transcended previous notions of reality and thus undermined all official explanation, indeed all external truth. Only personal experience remained». The upshot, projected by the title of C.E. Montague's war memoir of 1922, was *Disenchantment*, a profound and festering disillusionment with the world that had produced and waged the war. In this mindset, against the backdrop of the machine massacres of Flanders, Verdun, and the Somme, humour turned absurd, art increasingly provocative, and music decidedly experimental. In literature, too, old forms no longer sufficed. Even language was called into question. T. S. Eliot doubted its ability to capture essence; Franz Kafka termed it a lie; e e cummings, the American poet who had been an ambulance driver with the French, regarded all standard rules of writing, from grammar to punctuation to the capitalisation of his own name, as fatuous restrictions, and Ernest Hemingway said famously in *A Farewell to Arms* (1929) that «abstract words such as glory, honour, courage or hallow were obscene»: only place names now possessed dignity. All the old slogans and values had been shattered as if hit by a monstrous artillery shell. Fiction late nineteenth and early twentieth century is, in fact, a document of day, since that time captures the social and political realities and their reflection in the mind of the individual. Creativity Ukrainian writer Marko Cheremshyna very good result highlights how social destroyer. Marco Cheremshyna depicts a devastating impact on the Galician village of World War II. Many victims of family and complete disorientation in political events – not all effects.

Key words: World War I, Literature, Galicia.

Вплив війни на суспільство осмислюється істориками, соціологами та економістами, досить важливе також осмислення через художню літературу. Адже поруч із мовою фактів і колективного суспільного досвіду, засвідченого документально, можна ознайомитися з індивідуальним досвідом та особистим розумінням війни як фактора впливу на країну, населений пункт та окрему свідомість. Художній образ перестає бути суто таким, він робиться свого роду знаряддям індивідуального відображення колективного досвіду.

Наше дослідження не обмежується хронологічними рамками Першої світової війни, оскільки тогочасні історичні події майже дзеркально перегукуються з сучасністю. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що ми аналізуємо мілітарний досвід певної території крізь призму художньої літератури, і діалогів із сучасністю в цьому випадку виникає дуже багато: якщо конкретні ситуації і не повторюються, то загальна картина більш ніж промовиста.

У нашій роботі ми послуговувалися теоретичними положеннями наукових і науково-публіцистичних праць про Першу світову війну, а також новелістикою та мемуарною

спадщиною Марка Черемшини. Джерельною базою нашого дослідження стали тексти новел письменника (збірка «Село вигибає»), «Щоденник» (упорядник М.Р. Федунь), листування Марка Черемшини із Сенем Горуком (не друкувалося), краєзнавчі дослідження Покуття періоду Першої світової війни (В. Великочого, М. Бажанського, Р. Кіреєвої) та власне черемшинознавчі дослідження (О. Гнідан, А. Крушельницького, М. Зерова, О. Засенка, Н. Семанюк, М. Гуйванюка, С. Сімонька та ін.).

Ми висвітлювали письменницьке бачення війни як суспільного фактора. Зазначимо, що йдеться не тільки про мистецьке бачення, оскільки юрист за фахом Іван Семанюк уважно спостерігав за перебігом подій і фіксував їх, а як громадсько-політичний діяч – багато в чому впливав на них на теренах підкарпатської Снятинщини.

Якщо говорити про Першу світову війну, то вона для України була важкою не лише в плані численних людських втрат, а й у постійній зміні політичної влади в краї. І кваліфіковані політики, і пересічні громадяни були часто дезорієнтовані, оскільки змінювалися поняття «свій» / «чужий». Я. Грицак у франкознавчому дослідженні «Пророк у своїй вітчизні» характеризує період 1856–1916 рр. так: «Галичина – прикордонна австрійська провінція, за яку упродовж Франкового життя (1856–1916) точилося гостре протиборство між Габсбургами та Романовими – була також об'єктом особливих сподівань українського, польського, єврейського та російського націоналізмів. Жодні зірки на небі не могли вказати на підсумок їхніх змагань. Усе було неясним і великою мірою залежало від випадковостей – як і личить націотворенню на пограниччі» [1, с. 12].

Залежно від того, яка властивість характеристики береться за домінанту, політичну владу розуміють по-різному: від загарбництва чи диктату до визволення і власне влади. Цікавими для аналізу є такі свідчення, що могли би показати ставлення членів суспільства до влади на тих землях, де якраз-таки часто змінювалася. Західноукраїнські землі в цьому плані – більш аніж вдячний ґрунт для дослідження.

Досвід цього краю цікавий тим, що Галичина та Буковина зазнавали змін політичної влади настільки часто, що цивільне населення не могло для себе вирішити, яка ж політична сила завдасть їм більшої шкоди. Про захист та оборону не йшлося – доводилося оборонятися від влади. Міжімперське протистояння відчувалося галичанами як постійний перерозподіл політичних сил і сфер впливу, проте досвід цих територій претендує на унікальність: «Приклад Галичини як джерела конфліктів між протиборчими імперіялізмами та націоналізмами може бути ілюстрацією до довготривалої історичної тенденції, що однаково стосувалася як східних країн Австро-Угорської, так і західних окраїн Російської імперії, а ширше – всього євразійського простору. Географічні особливості Євразії – величезні території без чітких внутрішніх поділів – провадили до постійних дискусій і протиборства навколо політичних і етнічних кордонів. Вважають, що в світі не так багато регіонів, де творення імперій, держав та націй було позначено амбівалентністю так сильно, як тут» [1, с. 35].

Новела Марка Черемшини «Перші стріли» засвідчує, що Галичина все-таки зазнавала менше політичних змін, ніж Буковина. Зокрема, перший прихід російських військ у Галичину відбувся значно пізніше: «Було так, що над Прутом скрізь уже газдував неприятель, а над Черемошем харчував ще старий газда. Але всі села мали більшу вагу на старого газду, ніж на нового, тому легіні з-над Прута почали викрадатися з-під неприятеля і йшли до бранки до Путилова або ставали за добровольців у котрому-будь селі над Черемошем і разом із справедливими вояками дожидали неприятеля, щоби почастувати його на дорозі кулями старих рушниць, або камінним плиттям, або колодами і бервенами, які були сховані на верхах понад дорогою» [2, с. 87].

Місцеве населення звикло до попереднього керівництва, а тому називало його «газдою», мирячись із таким правлінням. А тому зміна політичного режиму сприймається ним уже

як загарбництво, бо населення тільки змирилося з одною владою і неохоче та зі страхом сприймає іншу.

Справді, першою прийшла в цей край австрійська влада, що засвідчує дослідник П. Сіреджук: «З перших днів війни Новоселиця (*Снятинського району – І.С.*) опинилася у вирі воєнних подій. Австрійська влада провела в селі повну мобілізацію чоловіків віком від 18 до 50 років. Військовозобов'язаних призвали на військову службу до 24-го коломийського піхотного полку, якому довелося воювати на найважливіших ділянках італійського фронту: там, де ні австрійські, ні німецькі вояки не могли добитись успіху при штурмі високогірних вершин. До Новоселиці фронт докотився дуже скоро: на третій тиждень війни. Перед першим наступом росіян австрійське командування набирало молодих людей, головно дівчат, на копання оборонних окопів. [...] Жителям Новоселиці двічі довелося пережити перебування російських військових частин у селі: перший раз з 15 вересня 1914 до 1 березня 1915-го, другий – від 15 червня 1916 до 13 липня 1917. В селі російські козаки під час першого заходу вели себе відносно спокійно» [3, с. 135].

Збірка Марка Черемшини «Село вигибає» – суцільна розповідь про Першу світову війну та її перебіг, новели в книзі – швидше окремі голоси персонажів, аніж самостійні історії. Тема війни розвивається поступово, манера розповіді чергується, ніби інтонація в окремій розмові: від плачів-голосінь – до спустошених схлипувань і, нарешті, сміху крізь сльози. А. Крушельницький зазначав: «Від першої воєнної тривоги, як „Село вигибає” й від помилково-трагічних „Перших стрілів” переходить автор до змалювання всього страхіття при відступі австрійсько-мадярського війська („Бодай їм путь пропала”), причому присвячує дуже пильну увагу ролі дідича Дзельмана, якого негативний характер вирізблює з мистецькою плястикю. Врешті кидає нам жахливу картину пустки в третьому році війни, коли то від битви й пошесних недуг „Село вигибає”» [2, с. 9].

У стислій побіжній характеристиці кількох новел Марка Черемшини А. Крушельницький показав, по суті, загальну концепцію збірки Марка Черемшини: від надсадних трагічних голосінь до опису перебування військ у селі й до апокаліптичного змалювання села в образах великої трупарні та баби, що ніби володарює над вибитим і вистріляним селом.

1914 рік – початок переломного моменту не тільки в біографії Марка Черемшини, а й у світовій історії загалом. Розпочалася війна, яка відтепер змінить усе. Фронт проходив тоді через Західну Україну, через Снятин також. Юрист Іван Семанюк, на той час – знаний правник, перебуває в Снятині. Отже, опиняється в епіцентрі подій. Мабуть, тому він так точно змалював обличчя війни у своїх творах, бо мав не одну можливість роздивитися його зблизка.

Із початком війни Іван Семанюк їде зі Снятина до батьків у Кобаки, хоч своє снятинське помешкання упродовж війни неодноразово відвідуватиме. Накопичені індивідуальні спостереження письменник поступово висвітлює в літературних творах, війна стає головним образом-персонажем, але не її останнє слово – навіть найтрагічніші новели Марка Черемшини наділені вітаїстичними рисами, життя перемагає війну (смерть) у кожному з поєдинків. У Кобаках Марко Черемшина перебуває недовго – лише рік, бо в 1915-му знову повертається до Снятина. І відтепер юридична та літературна його іпостасі неподільні, бо Марко Черемшина не тільки знову промовляє на повний письменницький голос, зображуючи війну як демона-поглинателя, але й виступає безпосереднім юридичним захисником там, де це в його компетенції (що нелегко, бо, як відомо, війна не слухає голосу закону, вона глуха до нього).

У рукописних спогадах Наталії Семанюк про Марка Черемшину читаємо: «28 серпня 1917 року загальні збори повітового товариства „Сільський господар” у Снятині обрали Марка Черемшину своїм головою. У цей жорстокий воєнний час Черемшина захищав селян від військових і цивільних урядів, від усяких кривд і незаконних військових реквізицій» [4].

Марко Черемшина з уважністю літописця стежив за доволі таки хаотичним перебігом подій та намагався і як громадський діяч, і як митець того часу, і, зрештою, як громадянин, тримати руку на пульсі історичних подій. А події були невтішними: один загарбник змінював іншого. Прогнозувати важко було навіть людині його рівня обізнаності, проте письменник був твердо переконаний, що фінал (останнє слово) не можуть бути поганими, а якщо все погано – то це ще не кінець. У найважчі моменти Черемшина повторював собі: «І це ще не останнє слово історії!» [4].

Багаторічне мовчання Черемшини-новеліста, зрештою, припиняється (саме новеліста, бо як громадський діяч він не мовчав, у його громадській роботі це якраз найплідніший період). Вимучений відбитками війни, які обтяжують його чутливу до вражень свідомість, письменник виводить у світ нові твори, тепер уже на воєнну тематику. Спочатку вони виходять у «Літературно-науковому віснику» 1925 р., а згодом (того ж року) – окремою книгою «Село вигибає. Новели з гуцульського життя» за загальною редакцією і з передмовою М. Зерова. До збірки ввійшли деякі новели з «Карбів» («Святий Николай у гарті», «Хіба даруймо воду!», «Зведениця», «Грушка») та нові оповідання, об'єднані в однойменний розділ («Село потерпає», «Село вигибає», «Бодай їм путь пропала!», «Парасочка», «За мачуху молоденьку», «Зарікайся мід-горівку пити», «Козак»). Закінчується збірка стислими авторськими настановами молодому поколінню, навіть дитячо-юнацькому, яке ще тільки стає на шлях пізнання («Колядникам науки»).

У збірці порушено ряд проблем, які надиктовані самими реаліями війни:

- а) протиставлення справжньої та ілюзорної зради («Зрадник», «Бодай їм путь пропала!»);
- б) стихійні зміни політичних сил у селі («Бодай їм путь пропала», «Село потерпає»);
- в) війна як руйнівник сімейних цінностей (ця проблема наскрізно проходить через усі новели циклу);
- г) осиротіле без чоловіків село та збірний образ беззахисного жіноцтва («Поменник», «Зрадник»);
- г) наслідки війни – село як велика трупарня, мародерство як різновид спекуляції («Після бою», «Село вигибає»);
- д) фізичне каліцтво колишніх вояків як тягар для їхніх родин.

Пейзаж також долучається до розкриття основної проблеми, але не підпорядковується їй, а вже несе самостійну інформацію. Характерною рисою новелістики Марка Черемшини є символічність та інформативність пейзажних вкраплень. Так, символом війни в селі, на наш погляд, виступає такий фрагмент пейзажу: «Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кременисті голови собі розбивають, ліси на тріски розколюють, ізвори людьми рівняють» [2, с.102]. Символічним, по-перше, є поділ гір як нерозривної раніше цілісності «на два табори», далі в описі йде руйнування (розклад лісових дерев на тріски) та численні людські жертви. Війна ототожнюється з некерованим стихійним лихом, яке здатне ломити дерева, руйнувати скали, дужим вітром зватися над селом та й приносити за собою смерть. Війна розглядається як тривала стихія, бо загроза її повторного вияву відчувається на кожному кроці.

Дерева та кущі також виступають носіями смертоносних асоціацій: «Під третьою горою вільшина пріє. Від сонця відвертається, від села обертається. Бо сонце покмітить, що мерців гойдає, чорну птаху ними годує. Бо село на ню збанує, що на шибеницю виросла, росохаті голови має» [2, с. 89]. Пейзаж виступає не просто носієм значення, а й повноправним персонажем, який також наділений чуттями, до вищої міри одухотворений.

Письменник наділив позасюжетні елементи винятковим значенням, відтепер пейзаж, портрет та інтер'єр промовлятимуть разом із персонажами твору. Особливе місце посідає саме природа, яка є осередком первинного значення, про яке Марко Черемшина не говорить у сюжетній системі, щоб не переобтяжувати її. Це забезпечує новелістиці письменника динамічність, легкість для сприйняття й певну недовомовленість.

У новелах Марка Черемшини «...навіть природа має пройти через фільтри душі письменника і читача, напоїти їх кров'ю мозку і серця і постати у повній відповідності із настроєм і душею героя, письменника і читача. Він малював не переживання, щоби тішитися ними, а відтворював плач і зойк, породжені неможливими обставинами. Коли модерністи вишукували чи штучно «кували» мову для відтворення переживань, то Марко Черемшина повертався до суто народної мови, вдавався до мови народної пісні, гуцульської говірки» [2, с. 7].

Щодо тої картини влади, яку змальовує письменник у новелах, то тут також можна зробити цікаві спостереження. Зокрема, австрійські війська не мають послідовної назви – «жовніри»-«жовнірики»-«жовнірня», а в «Щоденнику» Марко Черемшина вживає займенник «наші», що фіксує тогочасне ставлення до австрійської влади. У суспільстві, де про власну незалежність говорити не доводилося, своїми називали тих, хто завдавав менше шкоди, біля кого можна було вижити.

У новелістиці Марко Черемшина фіксував нелюдську поведінку обох політичних сил. Щодо австрійського війська, яке напівіронічно називає спочатку «захисниками», то автор показує і його «подвиги» через мовлення своїх персонажів, авторська мова письменника не дає жодної характеристики його вчинкам. Так, селянка скаржиться поміщикові Дзельманові, що австрійські жовніри: «Аді, обсіли хату, забрали коні, маржину, дріб а навіть ерчети забрали та й доньку вінка збавили, збавив би їм біг долю, та й пішли» [2, с. 13]. Російська армія іменується в новелістиці переважно як «москалі». Причому під словом «москаль» розуміється не суто людина російської національності, а вояк царської армії, незалежно від національного походження.

Збірка «Село вигибає» показує політичну неспроможність тогочасної Австрійської імперії: жандарми, яких прислано охороняти місцеве населення від російських військ, з майже дитячою беззахисністю чекають допомоги від самих селян. Пік швидкої циклічності зміни політичної влади в краї припадає на листопад 1914–січень 1915 рр. Новела «Бодай їм путь пропала!» краще від історичного документа відтворила це: за кілька сторінок, на яких описані події, двічі змінилася влада, «жовнірики» ставали «жовнірнею» і навпаки. І це все за два дні.

Логічне питання в контексті теми – на боці якої ж політичної сили був сам письменник? На нашу думку, Марко Черемшина рівномірно висвітлював власні спостереження і за одною, і за іншою стороною і залишався об'єктивним. Не вдавався до ідеалізації, пафосу, але й роздумів його стосовно російської чи австрійської влади у творах також немає. Марко Черемшина штрихово зафіксував колективні суспільні та індивідуальні враження і залишився поза текстом, не вдаючись до авторських настанов чи детальних пояснень.

По суті, образ війни вимальовується через поведінку тих людей, до яких вона має стосунок: вояків, мирного населення. У новелістиці Марка Черемшини наявне також цікаве розмежування політичних сил щодо релігійних питань: «Передтогид котрі церкви припали на австрійський бік, ті стоять не кинені, бо москаль не кивав церков» [4, с. 79]. Зате «Щоденник» Марка Черемшини засвідчує, що російські війська абсолютно ігнорували церковні традиції, стоячи на службі в бабинці, тобто жіночій половині, і влаштовуючи хмільні гуляння на Різдво просто в церкві.

Упродовж усієї Першої світової війни політичні погляди галичан коливалися, хоча до війни та на самих її початках вони були чітко проавстрійськими. Неконкурентоспроможність на політичній арені Австрії відчують не тільки герої Черемшининих новел. Ми використали як фактографічне джерело краєзнавчі записи «Літопис села Кобаки» Г. Букаччука, який був свого часу високоосвіченою людиною, зібрав та вміло упорядкував дані з історії села від найдавніших часів і до кінця ХХ ст. (а саме село Кобаки стало головним у зображенні подій збірки «Село вигибає», то ми вважаємо за доцільне долучити матеріали вищезгаданого літопису для кращого розуміння тогочасної суспільно-політичної ситуації). Літописець зазначає: «Представник польського клубу в парламенті заявив, що габсбурзька зізда на польським небі вже погасла, а в відповідь на то представник українського клубу заявив, що габсбурзька зізда на українському небі ясно сияє. Проте до кінця війни такі сумніви все більш ширяться» [5, с. 143].

Політиці Першої світової війни притаманний один з найабсурдніших мотивів, який добре відбитий у літературі – мотив ілюзорної зради. Новела Марка Черемшини «Зрадник» є щонайвиразнішим прикладом недалекості влади при висуванні звинувачень: політичним злочинцем міждержавного рівня та зрадницею стала чорна корова (! – *I.C.*), яка перейшла по той бік кордону. Для себе уряд розтлумачив поведінку тварини так:

«Чорна корова – то був знак для несприйняття, – кричить комендант, а жовнірня біситься. „Зрада, зрада!..“. Паде бэфель знайти зрадника і повісити. Біжить патруль просто на Василеву хату» [3, с. 165].

Треба зазначити, що такий випадок – насправді зовсім не випадок і не прикре непорозуміння, оскільки ілюзорне бачення зради в усьому було частиною австрійської бюрократії і здійснювалося на державному рівні, з відповідною адміністративною установкою.

П. Рихло зазначає: «Дійшло до того, що 18 серпня 1914 року українські депутати віденського парламенту звернулися до австрійського уряду з проханням, щоб австрійське командування припинило так жорстоко знищувати буковинських і галицьких селян через «зраду» без усякого суду й слідства й забезпечило їм бодай мінімальну судову підтримку» [6, с. 253].

Натомість справжніх зрадників якраз і не помічали. Типовим представником людини-пристосуванця, яка зуміє нажити статки навіть на війні, є образ Дзельмана. Дослідник В. Костик робить висновок: «...як видно з малої прози Марка Черемшини, не для всіх, хто жив у селі, війна була важким випробуванням. Тут мешкали й такі, що вміли пристосуватися до зміни влади, як до зміни погоди, – сьогодні видавалися патріотами Австро-Угорщини, а завтра – Російської імперії» [7, с. 324–325]. Дзельманові вдається швидко перелицьовуватися зі змінами політичних режимів. Його неодноразово підозрюють у політичних злочинах і шахрайстві, але йому вдається викрутитися й переконати в тому, що він – щирий патріот.

У новелістиці Марка Черемшини також відображено такий цікавий момент, як взаємне братання між селянами й тими політичними силами, які прийшли нібито підкорювати їх. Неважко здогадатися, що самі солдати не розділяли тих поглядів, що їхня адміністративна верхівка: ця війна була не в їхніх інтересах. Науковець Д. Наливайко так характеризує війну і її усвідомлення мирним населенням: «Ця війна була не тільки страшною трагедією, а й грандіозним обманом: простим людям доводили, що вони вмирають за вітчизну, за демократію, за «культуру проти варварства», тоді як насправді вони вмирили за інтереси панівного класу, [...] за новий хижацький переділ світу» [3, с. 5]. А з цього виходить, що ані селянин не розумів, для чого потрібна війна, якщо нації між собою добре

розуміються, ані вояк цього не міг зрозуміти, відчуваючи себе швидше гарматним м'ясом, аніж представником якихось політичних інтересів.

Історик-краєзнавець Петро Арсенич, досліджуючи національно-визвольні змагання на Гуцульщині 1914–1920 рр., фіксує такий цікавий випадок: «Коли стрільці Гуцульської сотні довідалися, що в складі російського війська проти них розташовано Київський полк з українців, то на Великдень вони розпочали брататися з ними, обмінюватися різними речами, а згодом налагодили листування» [6, с. 47]. Війна остаточно зруйнувала закони логіки, якими досі керувалося суспільство: такий традиційний поділ на свій/чужий щодень змінювався, загарбник ставав захисником, а захисник – загарбником, принаймні їх так називали. Та найгіршими і найважчими для усвідомлення були випадки, коли люди однієї нації, а то й близькі родичі, опинялися в складі різних армій і змушені були воювати один проти одного.

Англійський дослідник П. Лайнбарджер у праці «Психологічна війна» пише про те, що такий жорстокий поділ громадян однієї країни на дві армії, які ворогують між собою, призводить до руйнування національних та родинних цінностей та й розхитування аксіологічних установок загалом [9, с. 53]. Іншими словами, людині дають зрозуміти, що і родиною можна знехтувати, якщо того вимагає час, і в батька можна вистрелити, якщо він виявився «не свій».

Соціально-політичні інтегративні ознаки в ХХ ст. починають домінувати над родинними. Тобто «свій» це не той, хто однієї крові, а той, ким керує той же політичний лідер. Політична влада стає критерієм для визначення спорідненості. Така психологічна аномалія призводить до того, що в суспільстві переважає мілітарне начало і нівелюється родинне.

Збірка новел «Село вигибає» також засвідчує випадки порозуміння між солдатами-військовими та місцевим населенням. Хоча Перша світова війна принесла в родини українців ще одну трагедію – члени одної родини могли належати до різних політичних сил і служити у військах різних імперій. «Мобілізовані на фронт, буковинські та галицькі «русини» мусили битися проти своїх уярмлених російським царизмом слов'янських єдиновірців, нерідко братніх українців. За таких умов у їхній свідомості й психіці виникав ще й травматизуючий фактор братовбивства, який постав у найдавніші часи як негативний архетип і з погляду суспільної та релігійної етики вважався морально осудним».

Збірка «Село вигибає» ознаменовує собою другий період творчості письменника, дослідники сходяться на тому, що саме тепер Марко Черемшина реалізовує свій письменницький талант уповні (такої думки притримуються А. Музичка, А. Крушельницький, О. Гнідан та ін.). Найсильнішими сторонами другого періоду творчості письменника вважають психологічну довершеність, глибоку символічність, ритмічну стрункість та експресіоністичну манеру викладу. Проте ми вважаємо, що всі ці риси були притаманні вже першій збірці «Карби», тільки їх використання підпорядковувалося певній меті (наприклад, прадавня гуцульська система вірувань). У збірці «Село вигибає» спостерігаємо лише вдосконалення манери письма, хоча самі образи стають значно штриховішими, не виписано характери. Тут глибоко розкрито емоційно-настрове тло, відображене в описах, у монологізованому мовленні.

Головним персонажем стає війна-руйнівниця, а головною жертвою – село як збірний образ. Перенесення шкоди, завданої війною, на дерева, ліси, місяць, гори – так само одна з творчих особливостей письменника. Природа тут ніби перебирає на себе частину страждань. Гармонія проявляється не в тому, що людина – частина природи, а в тому, що природа з людиною «заодно»; людина і природа рівноправні. Це нова філософська позиція, відображена письменником на інтуїтивному рівні, бо, як відомо з «Автобіографії», філософом себе Черемшина ніколи не вважав.

Точність і штриховість – дві запоруки легкої манери письма та інформативності повідомлення. Маркові Черемшині не потрібно було вигадувати екстремальні ситуації, бо він як правник і громадський діяч, зрештою, як свідомий громадянин-патріот, не раз бачив сюжети своїх творів у реальному житті. Він не писав про екзотику, якої ніколи не бачив, бо сучасна йому суспільно-політична дійсність могла забезпечити йому враження від воєнної дійсності сповна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак. – К. : Критика, 2006. – 945 с.
2. Черемшина Марко. Твори : в 2 т. / М. Черемшина ; гол. редкол. : О.Є. Засенко ; упоряд. та приміт. О.В. Мишанич. – Київ : Наукова думка, 1974. – Т.1 : Карби; Село за війни; Верховина; Парасочка. – 335 с. – Т. 2 : Посвяти Василеві Стефанику. Ранні оповідання. Поезії. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи. – 304 с.
3. Пилип'юк В. Новоселиця над Рибницею (нариси історії села) / В. Пилип'юк, П. Сіреджук. – Львів : Світло і тінь, 2006. – 347 с.
4. Семанюк Н. Спогади про Марка Черемшину (первинний рукопис) / Н. Семанюк // Снятинський літературно-меморіальний музей Марка Черемшини. Фонди. Д-185.
5. Здвиженський храм / Автор-упорядник М.І. Равшер. – Снятин : Прут Принт, 2008. – 457 с.
6. Рихло П.В. Українські письменники Буковини в період Першої світової війни / П. Рихло // Науковий вісник ЧНУ. Слов'янська філологія : зб. наук. ст. – Вип. 394–398. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 251–256.
7. Костик В.В. Інтерпретація гаївкового образу Зельмана у циклах новел Марка Черемшини «Село за війни» та «Верховина» / В.В. Костик // Матеріали Дрогобицької міжнар. конф. – С. 67–73.
8. Арсенич П. Гуцульщина у визвольних змаганнях 1914–1920 років / П. Арсенич // Гуцульський календар. – 2010. – № 15. – С. 47–49.
9. Лайнбарджер П. Психологическая война / П. Лайнбарджер. – М., 1962. – 352 с.

REFERENCES

1. Hrytsak, Ya. (2006) Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota, Prophet in his own fatherland. Franko and his company, Krytyka, Kyiv, Ukraine.
2. Cheremshyna, M. (1974) Works in 2 vol., Vol. 1, 2, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Pulypiuk, V. (2006) Novoselytsia nad Rybnytseiu, narysy istorii sela, Novoselytsia above Rybnytssiia, Essays from the history of village, Svitlo i tin, Lviv, Ukraine.
4. Semaniul, N. Spohady pro Marka Cheremshyny (pervynnyi rukopys), Memories about Marko Cheremshyna, first manuscript, Sniatyn literary and memory museum of Marko Cheremshyna, Fonds D-185.
5. Zdvyzhenskyi khram, Zdvyzhenskyi cathedral, Prut Prynt, Sniatyn, Ukraine.
6. Rychlo, P. (2008) Ukrainski pysmennyky Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny, Ukrainian writers of Bykovyna during the period of First World War, Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu, Iss. 394–398, Ruta, Chernivtsi, pp. 251–256.
7. Kostyk, V.V. Interpretatsiia haivkovoho obrazu Zelmanu u tsyklakh novel Marka Cheremshyny, Interpretation of haivka image of Zelman in circles of novels by Marko Cheremshyna, Materialy Drohobyt'skoi mizhnarodnoi konferentsii, pp. 67–73.
8. Arsenych, P. (2010) Hutsulshchyna u vyzvolnykh zmahanniakh 1914–1920 rokiv, Hytsylshchyna in war of liberation 1914–1920 years, Hutsulskyi calendar, no. 15, pp. 47–49.
9. Line burgher, P. (1962) Psikhologicheskaia voina, Psychological war, Moscow, Russia.